
MANUEL PÉREZ SALDANYA

**EL CANVI LINGÜÍSTIC I ELS
CONFLICTES DE NATURALITAT:
LES DESINÈNCIES DEL PRESENT
DE SUBJUNTIU**

---

0. EL CANVI LINGÜÍSTIC I ELS CONFLICTES DE NATURALITAT

La justificació dels canvis concrets esdevinguts en cada llengua i de les regularitats que hi subjeuen planteja un interrogant molt més punyent i general, un interrogant que, de manera més o menys explícita, s'ha tractat de contestar des dels neogramàtics: per què canvien les llengües? La resposta a aquest interrogant està condicionada, certament, per la perspectiva teòrica que s'adopta. Tot i amb això, sempre hi ha un cert rerefons comú. Centrem-nos en els tres corrents lingüístics que han tingut una influència més decisiva en la lingüística moderna: l'escola dels neogramàtics, l'estructuralisme i el generativisme. Per als neogramàtics, el canvi està determinat per tres tipus de lleis universals: d'una banda, les lleis fonètiques, que tenen un caràcter regular i estan condicionades físicament (articulatòriament), i d'una altra, l'analogia i els manlleus, que estan condicionats, respectivament, per factors psicològics i socials, i justifiquen les excepcions de les lleis fonètiques. Per als estructuralistes, són les anomalies del sistema (caselles buides, caselles superplenes, oposicions aïllades i poc rendibles, etc.) i l'economia lingüística (dir el màxim amb el mínim esforç) les que provoquen les reestructuracions. Els generativistes, finalment, se centren en la competència lingüística i justifiquen el canvi com a modificacions produïdes en la gramàtica

(*) Aquest treball s'integra en el projecte d'investigació GV-3207/95 de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana i compta amb el suport de la Xarxa temàtica 94/48 de la CIRIT.

del parlant nadiu, modificacions que provoquen la reanàlisi dels constituents, generalitzen regles ja existents en la gramàtica, modifiquen l'ordenació de les regles i introdueixen o eliminen regles.

Sota les diferents concepcions subjeu, doncs, la idea del caràcter terapèutic dels canvis lingüístics: millorar les condicions articulatòries, optimitzar les oposicions dins el sistema lingüístic, generalitzar regles, etc. Aquesta concepció, tanmateix, deixa obert un altre interrogant: per què no s'assoleix mai un estadi lingüístic estable i ideal, un estadi on no siguin necessàries més innovacions? per què el canvi és un factor intrínsec i definidor de les llengües? La resposta a aquesta pregunta té a veure, evidentment, amb la mateixa naturalesa dels elements que condicionen el canvi. En aquest punt són els estructuralistes els que han tractat de donar una resposta més explícita al problema, tot i que també des de les altres dues perspectives s'han apuntat idees ben interessants. Per als neogramàtics, les lleis fonètiques milloren l'articulació dels sons, però introdueixen opacitats i al·lomorfies morfològiques, que es resolen amb uns canvis analògics i uns manlleus que, al seu torn, introdueixen irregularitats fonètiques i nous problemes articuladoris. Per als estructuralistes, l'estat permanent de canvi té una doble justificació. En primer lloc, el canvi d'un element dins el sistema provoca canvis sobre els altres elements (cadena de tracció i de propulsió), que alhora repercuteixen sobre altres elements, i així successivament. En segon lloc, l'economia del llenguatge presenta una contradicció intrínseca que es pot exemplificar com segueix: la tendència al mínim esforç afavoreix l'escurçament dels mots, mentre que les necessitats comunicatives i la precisió requereixen l'augment dels mots i la seva combinació en frases complexes; finalment, el dinamisme ha estat de vegades atribuït al grau d'opacitat que és capaç de mantenir una llengua i, concretament, al fet que determinades modificacions de la gramàtica fan més complexes les derivacions (i allunyen l'estructura profunda de la superficial) i que, com a reacció sovint catastròfica, es produeixen canvis que malden per recuperar part de la transparència perduda.

Una idea resulta bastant clara després d'aquesta petita introducció: el canvi lingüístic, que té un caràcter terapèutic o optimitzador d'algun aspecte o nivell lingüístic, sovint provoca desajustaments en uns altres aspectes o nivells. Dit amb unes altres paraules: allò que és òptim des d'una determinada perspectiva o en un determinat nivell lingüístic pot no ser-ho des d'una altra perspectiva o nivell. Més encara, la llengua mateixa, el sistema lingüístic té un component clarament dinàmic i està sotmès a forces diverses, sovint contradictòries, que, d'una banda, hi aporten l'estabilitat i la fixació necessària per satisfer les necessitats comunicatives, però que, d'una altra, introdueixen variacions constants.¹

Diferents models lingüístics actuals han atorgat un caràcter central a aquests conflictes o divergències d'optimitat. Ens referim, concretament, a la Teoria de l'Optimitat, que ha tingut una especial incidència en els estudis de fonologia, i a la

(1) Aquestes variacions tenen originàriament un caràcter individual i estan condicionades pel tipus de registre usat, però poden arribar a ser assumides per tota una comunitat.

Morfologia Natural. D'acord amb els pressupòsits d'aquests models, no sols els canvis provoquen conflictes de naturalitat o d'optimitat, sinó que el canvi es justifica sovint pel fet que *determinades tendències* triomfen sobre unes altres de contràries o pel fet que determinats canvis sovint són aturats o alentits a causa d'aquests conflictes. Una passa més enllà es fa, doncs, necessària: les tendències optimitzadores s'han de jerarquitzar i s'han de relacionar amb les propietats idiosincràtiques de cada llengua. Sols des d'aquesta perspectiva es pot entendre que, malgrat la universalitat de certes tendències, determinats canvis hagin triomfat en una determinada llengua o dialecte, però no en altres.

1. ELS PRINCIPIS DE NATURALITAT MORFOLÒGICA

Centrem-nos en les tendències d'optimització morfològica. Seguint els postulats de la Morfologia Natural i, molt especialment, els diferents treballs de Wheeler sobre morfologia verbal catalana (Wheeler 1993a, 1993b i 1995), es poden delimitar els principis d'optimització següents:

- (1) a. Principi de congruència amb el sistema: Afavoreix els paradigmes organitzats d'una manera uniforme i sistemàtica d'acord amb els paràmetres morfològics de la llengua (les categories i els trets morfològics, la manera com s'expressen, etc.).
- b. Estabilitat de les classes flexives: Afavoreix les classes flexives motivades independentment i els paradigmes organitzats a partir de sistemes implicatius generals (el fet, per exemple, que una propietat morfològica d'un determinat element reaparegui en uns altres elements de la mateixa classe).
- c. Principi d'iconicitat construccional (o diagramàtica): Afavoreix els paradigmes en els quals els elements marcats formalment s'identifiquen amb els marcats morfosintàcticament (la primera persona és més marcada que la tercera i molt sovint aquella presenta desinència i aquesta, no).
- d. Principi de transparència: Afavoreix els paradigmes sense ambigüitats ni fusions (una forma per a cada funció).
- e. Principi d'uniformitat: Afavoreix els paradigmes sense variants al·lomòrfiques (cada funció s'expressa amb una única forma).

Els principis (a) i (b) són dependents de cada sistema lingüístic (de cada família de llengües, de cada llengua o, fins i tot, de cada dialecte); els altres principis, per contra, responen a tendències independents del sistema lingüístic. Hi ha hagut diferents propostes de jerarquitzar aquests principis de manera que permetin predir l'evolució

més probable quan s'estableixen conflictes de naturalitat.² En general, s'accepta que els principis dependents, i en l'ordre en què apareixen més amunt, ocupen les posicions més altes de la jerarquia. Efectivament: determinades opacitats o al·lomorfies sovint es mantenen a causa de les propietats idiosincràtiques de les llengües (recursivitat o freqüència de l'al·lomorfia, sistematicitat de l'opacitat, etc.). Més complexa resulta la jerarquització dels principis independents, i això per diferents raons. En primer lloc, perquè alguns d'aquests principis es desglossen en una sèrie de subprincipis que, evidentment, no tenen la mateixa importància (com s'indica en l'epígraf 3.3 respecte al principi d'iconicitat); en segon lloc, perquè molts canvis no es justifiquen per la intervenció d'un únic principi, sinó per la interacció de diferents principis; finalment, perquè els principis no tenen igual validesa per a totes les categories morfosintàctiques (hi ha categories, per exemple, que admeten més fàcilment l'opacitat que d'altres i hi ha oposicions de marcatge que són més clares que d'altres). En aquest treball ens centrarem en les marques de present de subjuntiu de les persones del singular i de la sisena (o tercera del plural) en català i en les llengües gal·loromàniques, en les retoromàniques i en l'italià septentrional.³ Pel que fa concretament a aquest tema, i amb totes les matisacions que es faran al llarg del treball, la jerarquització dels principis independents que segurament té un valor més explicatiu és la següent: iconicitat > transparència > uniformitat.

SCIPEDIA

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark
DORS DE PRESENT DE SUBJUNTIU

La important variació lingüística que la categoria del present de subjuntiu presenta en català, i en altres llengües romàniques, és una prova fefaent dels processos de canvi morfològic introduïts per atorgar-hi una major naturalitat morfològica. Aquesta variació, d'altra banda, sovint reflecteix la superposició que es produeix entre els nivells diacrònic, diatòpic i diastràtic. Centrem-nos en les marques de present de subjuntiu dels verbs de la primera conjugació en català. Les formes sense desinència que Alcover & Moll (1929: 84) encara documenten, juntament amb altres solucions, en localitats de Mallorca i Eivissa en la primera i la tercera persona (*cant*) remetent a l'estadi que presentava tot el català fins al segle XIV. El morf *-e* del valencià i d'alguns parlars nord-occidentals (*cante*) ens situa en la solució que comença a generalitzar-se en el català peninsular a partir dels segles XIV i XV. La resta de variants remetent a estadis històrics subsegüents: es tracta, concretament de la *-i* del català central, el rossellonès, el menorquí i una bona part de la resta del català insular (*canti*), la *-o* d'alguns parlars nord-occidentals (*canto*), i la *-iga* d'alguns parlars mallorquins i eivissencs (*càntiga*). Aquestes variants, d'altra banda, no compten amb un estatus

(2) Vegeu, sobretot, Wheeler (1993a i 1995) i les referències que s'hi citen. És evident, d'altra banda, que la gramàtica històrica, igual que moltes disciplines humanístiques, no pot aspirar a adoptar un mètode radicalment hipoteticodeductiu, però sí un mètode probabilístic, que s'ha mostrat altament productiu en molts camps de la investigació científica.

(3) Deixem de banda les persones quarta i cinquena que, en català, han tingut una evolució particular i separada de la resta de persones del present de subjuntiu.

semblant: són estàndards les formes amb *-i*, dins el valencià i part del nord-occidental, les formes amb *-e*; per contra, tenen un marcat caràcter rural i, fins i tot, vulgar, la resta de variants que, de manera progressiva, es veuen desplaçades per les formes amb *-i*.

La variació dialectal reflecteix, doncs, una clara unicitat històrica i s'ha de relacionar amb la necessitat d'optimitzar el paradigma flexiu i amb els conflictes establerts entre diferents tendències d'optimització morfològica i fonològica: l'evolució fonètica regular durant el llatí vulgar i l'etapa prelitterària introduí tota una sèrie d'anomalies morfològiques que posteriorment es resolgueren introduint les innovacions morfològiques que hem comentat.

3. NATURALITAT FONOLÒGICA I MORFOLÒGICA: LA CAIGUDA DE VOCALS ÀTONES FINALS

Una evolució fonètica bastant general i documentable en moltes llengües romàniques consisteix en la caiguda de les vocals diferents de /a/ situades en síl·laba àtona final. En català, aquesta caiguda es pot datar amb certesa des de la primera meitat del segle IX (cf. Rasico 1982: 114), i és una mica anterior en les llengües gal·loromàniques. La caiguda, finalment, també es dona en l'italià septentrional i en els dialectes retoromànics. La pèrdua d'aquestes vocals, que es produeix després d'un progressiu afèbliment de la síl·laba àtona final, permet evitar l'articulació d'un element relaxat, de timbre vacil·lant i, per tant, escassament perceptible. Cal tenir en compte, tanmateix, que l'optimització fonètica provoca uns clars problemes de naturalitat morfològica: allò que es guanya en l'àmbit perceptiu i articulatori es perd en l'àmbit de la sistematicitat i la transparència dels paradigmes flexius. Centrem-nos en aquests paradigmes morfològics i, concretament, en les persones del singular i en la tercera del plural del present d'indicatiu i de subjuntiu d'un verb de la primera conjugació:

(2)	CANTO > cant	CANTEM > cant
	CANTAS > cantes	CANTES > cants
	CANTAT > canta/-e	CANTET > cant
	CANTANT > canten	CANTENT > canten

La selecció d'un verb de la primera conjugació i la comparació de les formes de present d'indicatiu i de present de subjuntiu no és, en absolut, casual: les divergències històriques i dialectals estan directament relacionades amb els verbs de la primera conjugació; d'altra banda, els mateixos marcadors que es troben en el present de subjuntiu reapareixen en la primera persona del present d'indicatiu. Com es pot comprovar en els paradigmes anteriors, la caiguda d'àtones finals havia provocat que tant la primera persona del present d'indicatiu com les tres persones del singular del

present de subjuntiu perdessin la desinència vocàlica. La caiguda vocàlica no es produí, però, en la sisena persona del present de subjuntiu per la necessitat de mantenir l'afix de persona *-n* i d'atorgar caràcter sil·làbic a la consonant (o consonants) final del radical i a l'afix. En la tercera persona del present d'indicatiu, finalment, existia una certa vacil·lació dialectal, puix que juntament amb el manteniment normal i fonèticament esperable de la vocal temàtica /a/, la desinència llatina *-AT* havia esdevingut /e/ en la major part del nord-occidental.

La situació era ben diferent en els verbs de les altres dues conjugacions. En aquests casos, la caiguda havia afectat les formes d'indicatiu, però no les de subjuntiu, que mantenien l'afix vocàlic. En (3) es presenten les formes d'un verb de la segona conjugació, i en (4), les d'un verb de la tercera conjugació pura. Pel que fa a (3), es parteix de les formes vulgars *batto-battere* i no de les clàssiques *battuo-battuere*.

(3) BATTO > bat
BATTIS > bats
BATTIT > bat
BATTUNT > baten

BATTAM > bata
BATTAS > bates
BATTAT > bata/-e
BATTANT > baten

(4) DORMIO > dorm
DORMIS > dorms
DORMIT > dorm
DORMIUNT > dormen

DORMIAM > dorma
DORMIAS > dormes
DORMIAT > dorma/-e
DORMIANT > dormen

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

Com es pot observar en aquests paradigmes, ara és la sisena persona del present d'indicatiu la que té una vocal de suport per necessitats sil·làbiques i la tercera persona del present de subjuntiu la que presenta la variació dialectal producte de l'evolució diferent de l'afix *-AT* a què ens hem referit suara (/a/ en el català general i /e/ en la major part del nord-occidental).

Les anomalies dels paradigmes medievals de subjuntiu –sobretot les referides als verbs de la primera conjugació– són, en general, paral·leles a les que diferents autors han assenyalat respecte a la primera persona del present d'indicatiu en català medieval. Aquestes anomalies tenen a veure amb l'opacitat, el desnivellament sil·làbic, la contraiconicitat i la manca d'uniformitat.⁴

3.1. L'opacitat i el caràcter relatiu dels marcadors

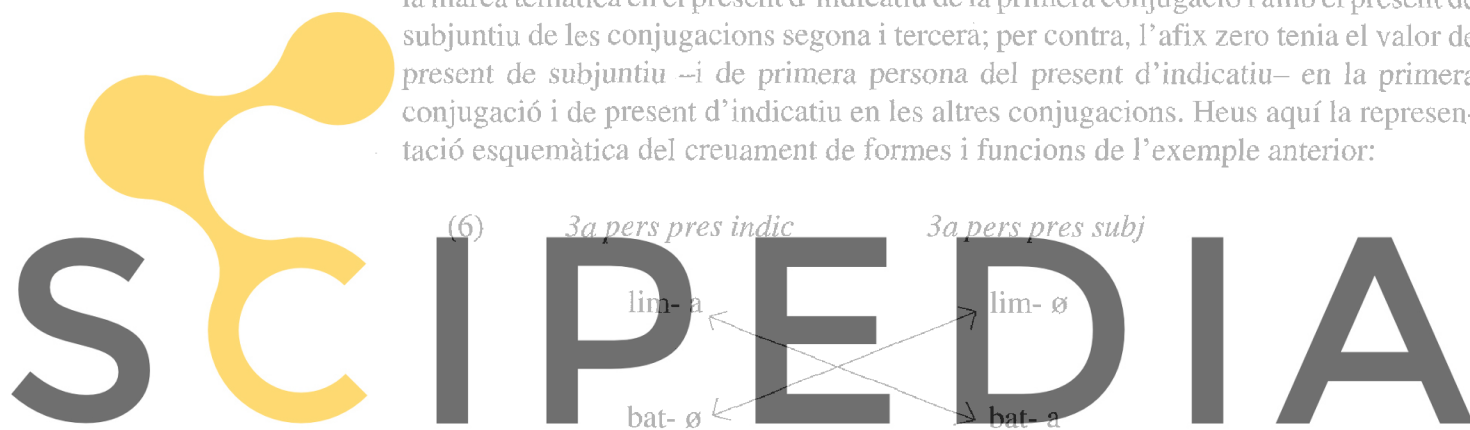
El problema més evident del paradigma medieval, tot i que no el més important, està relacionat amb l'opacitat i amb el caràcter relatiu dels marcadors. Hi ha opacitat en la sisena persona de tots els verbs (que tenen l'afix *-en* tant en indicatiu com en subjuntiu), i en la primera persona del present d'indicatiu i la primera i la tercera del present de subjuntiu dels verbs de la primera conjugació (totes tres sense marca flexiva). D'altra

(4) L'opacitat ha estat apuntada, entre d'altres, per Blasco (1985), Casanova (1989) i Alsina (1988-1989); el desnivellament sil·làbic per Blasco (1985) i Casanova (1989); la manca d'uniformitat per Alsina (1988-1989), i la contraiconicitat per Wheeler (1995). D'altra banda, Wheeler (1993a) fa un estudi centrat en el subjuntiu on justifica els canvis del sistema medieval basant-se sobretot en la contraiconicitat.

banda, els marcadors dels dos modes tenen un caràcter relatiu que es pot constatar fàcilment en l'exemple literari següent:

- (5) emperò lo masestre lo s'esgarda, e-l *lima*, e-l *bat* ab lo martel, e, si ben l'ou loar, no està que éi no-l *lim* e no-l *bata* (Sant Gregori, *Diàlegs*, Barcelona 1968, Barcino, vol. II, pàg. 45.)

Efectivament: la vocal *a* (*e* seguida de *s* en la segona persona) s'identificava amb la marca temàtica en el present d'indicatiu de la primera conjugació i amb el present de subjuntiu de les conjugacions segona i tercera; per contra, l'afix zero tenia el valor de present de subjuntiu –i de primera persona del present d'indicatiu– en la primera conjugació i de present d'indicatiu en les altres conjugacions. Heus aquí la representació esquemàtica del creuament de formes i funcions de l'exemple anterior:

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

(5) Pensem, en aquest sentit, que el valencià general, a l'igual que altres llengües romàniques on es produï la caiguda de vocals finals, admet sense gaires problemes un grau bastant elevat de sincretisme entre algunes formes d'indicatiu i de subjuntiu, i una certa relativitat en els marcadors. El valencià actual, concretament, ha mantingut la major part dels marcadors relatius i presenta un sincretisme semblant al descrit suara: la forma *cante* pot correspondre's en aquest dialecte tant a la primera persona del present d'indicatiu com a la primera o la tercera del present de subjuntiu.

És evident que l'opacitat i el caràcter relatiu dels marcadors tenen un caràcter poc natural: el primer aspecte pot plantejar ambigüitats i problemes comunicatius; el segon exigeix un esforç suplementari en l'aprenentatge de les formes lingüístiques. Més endavant, però, tractarem de mostrar que el problema real d'aquest sistema flexiu no es troba tant en el sincretisme modal, o en la relativitat dels marcadors, com en la presència de l'afix zero en el present de subjuntiu (i en la primera persona del present d'indicatiu).⁵

3.2. El desnivellament sil·làbic i la congruència del sistema

Una anomalia del sistema flexiu més greu que no l'anterior és la que fa referència a les regularitats que els paradigmes verbals mostren respecte al nombre de síl·labes i respecte a la presència o no de desinències sil·làbiques. En els verbs de la segona i la tercera conjugació, totes les persones del present de subjuntiu presenten una clara regularitat tant pel que fa a l'ús de desinències vocàliques com pel que fa al nombre de síl·labes. L'única diferència detectable té a veure amb la col·locació de l'accent, que en la quarta i la cinquena persona recau sobre la desinència vocàlica i en la resta sobre el radical.

- (7) 'ba.ta, 'ba.tes, 'ba.ta, ba.'tam, ba.'tats, 'ba.ten

En la primera conjugació, la distribució de l'accent és semblant a la de les altres conjugacions; no ho és, tanmateix, l'ús de desinències vocàliques ni el nivellament sil·làbic:

- (8) 'cant, 'cants, 'cant, can.'tem, can.'tets, 'can.ten

Comptat i debatut, en contra d'allò que és congruent i regular en la resta de conjugacions, en la primera, les persones del singular estan mancades de desinència vocàlica i, consegüentment, tenen una síl·laba menys que les persones del plural.⁶

3.3. Les oposicions de mode i la contraiconicitat

Sens dubte, l'anomalia més important té a veure amb el principi d'iconicitat, adduït per Klausenburger en un article sobre el subjuntiu francès (Klausenburger 1992) i per Wheeler en un estudi més global en què fa referència al català i, en general, a les llengües on es produeix la caiguda d'àtones finals (Wheeler 1993a). Com s'ha apuntat més amunt, el principi d'iconicitat té a veure amb les oposicions de marcatge existents entre les categories morfosintàctiques i amb la tendència, molt generalitzada, que aquestes categories presentin una oposició formal.

Aquesta relació ja apareix explícitament assenyalada en els estudis estructuralistes basats en el binarisme de l'Escola de Praga i ha tingut un especial desenvolupament en els treballs de Morfologia Natural.

Des d'un punt de vista semàntic i funcional, les categories no marcades es diferencien de les marcades perquè tenen un significat més bàsic (són definides per l'absència d'algun tret), perquè presenten una major freqüència d'ús, perquè tenen un caràcter extensiu (poden aparèixer de vegades en lloc de les marcades), i perquè s'assoleixen abans en el procés d'aprenentatge lingüístic. Des d'un punt de vista formal, d'altra banda, les formes no marcades presenten sovint l'afix zero, enfront de les marcades, que solen tenir afixos fonèticament realitzats i posseeixen una major regularitat formal. Partint d'aquesta tendència formal, alguns autors vinculats a la Morfologia Natural han postulat una jerarquia d'iconicitat, en la qual els diferents tipus d'oposició formal apareixen ordenats de més a menys naturals (cfr. Wheeler 1993a: 98 i les referències que s'hi citen). En (9) s'exemplifiquen alguns dels principals tipus d'oposicions mitjançant categories nominals:

(6) Aquestes irregularitats han de ser, tanmateix, matisades. Les diferències al·lomòrfiques entre les distintes conjugacions i, per tant, la manca d'uniformitat absoluta no sols és possible sinó perfectament normal, com demostra l'existència mateixa de les classes verbals.

De fet, aquestes diferències es podrien considerar normals que la classe presenti una certa estabilitat assolida, entre altres factors, per la freqüència d'ús, per la sistematicitat o per la recursivitat de les irregularitats. És indubtable que la flexió de la primera conjugació comptava amb aquesta estabilitat. No oblidem, en aquest sentit, que la primera conjugació és la més regular de totes, la que té un major nombre de verbs i l'única realment productiva. Si malgrat tot s'eliminaren les peculiaritats sil·làbiques i desinencials, es deu al fet que la manca de desinència vocàlica violava altres tendències morfològiques, a més de la uniformitat interconjugacional i la congruència a què ens hem referit suara.

- (9) a. Màxima iconicitat (diagramàtica o construccional): la categoria marcada s'obté afegint un afix a la no marcada (el plural *petits* s'obté afegint l'afix -s al singular *petit*.)
b. Mínima iconicitat (metafòrica): la categoria marcada té una forma diferent de la no marcada (el femení *emperadriu* té un afix diferent del masculí *emperador*.)
c. Manca d'iconicitat (sincrètica): la categoria marcada té la mateixa forma que la no marcada (*dilluns* pot ser singular o plural.)
d. Contraiconicitat (substractiva): la categoria marcada té una forma més reduïda que la no marcada (el singular *currículum* té més cos que el plural culte *currícula*.)

Tornem, però, a les oposicions modals. Des d'un punt de vista semàntic i funcional el subjuntiu és un mode marcat per oposició a l'indicatiu. Comptat i debatut, l'indicatiu és el mode neutre, el mode de la pura assertivitat, enfront del subjuntiu que té un valor no assertiu i afig significats modals de caràcter subjectiu, optatiu, dubitatiu, etc. El subjuntiu, d'altra banda, té una menor freqüència d'ús que l'indicatiu i s'assoleix en estadis posteriors (no endebades pertany al domini de la hipotaxi). Des d'un punt de vista formal, i centrant-nos en el català medieval, l'oposició entre les tres primeres persones de l'indicatiu i les del subjuntiu, tenia un caràcter clarament icònic en la segona i la tercera conjugació, ja que l'indicatiu, el mode semànticament no marcat, es marcava fonèticament amb la desinència vocalica /a/ i el subjuntiu, el mode marcat semànticament i amb desinència vocàlica:

(10)	<i>indic</i>	<i>subj</i>
	bat	bata
	bats	bates
	bat	bata

L'oposició, a més, era estrictament construccional o diagramàtica. En verbs regulars com el de (10), el subjuntiu es construïa afegint la desinència vocàlica a la forma d'indicatiu. Paral·lelament, en els verbs amb al·lomorflies en el radical o en l'extensió del radical, el subjuntiu es formava afegint les desinències flexives a la forma de primera persona del present d'indicatiu:

(11)	a. dic (/dig/)	→	diga, digues, diga
	b. vaig	→	vaja, vages, vaja
	c. patesc	→	patesca, patesques, patesca

La situació era radicalment diferent en els verbs de la primera conjugació, com es pot comprovar en les formes catalanes de (2), que reproduïm de bell nou:

- (12) *indic*   *subj*
cant   cant
cantes   cants
canta/-e   cant

En la primera persona, l'oposició no era icònica i es produïa un sincretisme entre els dos modes; en les altres dues persones del singular, d'altra banda, l'oposició era contraicònica, puix que les formes no marcades d'indicatiu tenien una marca vocàlica, enfront de les marcades de subjuntiu, que no en tenien.

3.4. La vocal de suport i l'al·lomorfa

Una darrera anomalia morfològica es pot assenyalar encara en els verbs de la primera conjugació. La caiguda de vocals àtones finals diferents de /a/ s'esdevingué, com s'ha assenyalat, a partir del segle IX. Tot i això, en alguns casos la desinència vocàlica es mantenia per factors estrictament fonològics o morfofonològics. A grans trets, es poden distingir dos contextos on el català medieval presentava una vocal de suport. El primer, semblant per a la primera persona de l'indicatiu, té a veure amb els verbs amb un radical acabat en vibrant o en un grup consonàntic format per dues oclusives o per una consonant o semiconsonant i una líquida:

- (13) mostre, compre, entre, cobre, obre, semble, remembre, dubte, compte, parle, lliure, erre, salve

En aquestes formes verbals, la vocal de suport atorgava al mot una estructura sil·làbica més canònica tot evitant l'existència de codes sil·làbiques complexes i de difícil articulació.⁸ El segon context amb vocal de suport té a veure amb la segona persona dels verbs amb un radical acabat en consonant sibilant. En aquests casos, la vocal epentètica permetia mantenir diferenciada la consonant final del radical i l'afix de segona persona -s i atorgar estructura sil·làbica al conjunt:

- (14) poses, passes

Com a conseqüència d'aquest comportament estrictament fonològic o morfofonològic, els verbs de la primera conjugació presentaven una variació (una al·lomorfa, en termes d'Alsina 1988-1989: 102) en el present de subjuntiu, ja que juntament amb les formes que responien a l'evolució fonètica general i no posseïen cap vocal final, n'hi havia d'altres que acabaven en vocal final.

(7) Heus aquí un exemple medieval on es pot constatar fàcilment la clara diferència existent entre els verbs amb vocal de suport i els verbs sense cap element vocàlic: "E per açò que fos menbrat, conegut, amat, honrat e temut, obeït e servit, ha creat hom, lo qual és per ço que menbra, entena e am e honra e servescha Déu." (R. Llull, *Llibre de meravelles*, Barcelona, Barcino, 1933, vol. III, p. 24.) En aquest fragment, els verbs de la primera conjugació *menbra* i *honra* tenen vocal epentètica –grafiada *a* a causa de la reducció de *a* i *e* àtones en la vocal neutra– enfront de *am*, que no presenta cap segment vocàlic final.

(8) Notem que moltes d'aquestes codes haurien contravingut el principi general d'acord amb el qual la coda no pot començar en la coda; això és, codes del tipus *wr*, *br*, *pr*, *tr*, on la líquida final té un grau de sonicitat major que la consonant o la semiconsonant precedent. A grans trets, l'estructura sil·làbica es caracteritza pel fet que el nucli és l'element de major sonicitat, l'obertura té una sonicitat ascendent i la coda una sonicitat descendent. Per delimitar les diferències de sonicitat s'han proposat diferents jerarquies. Una possible formulació d'aquesta jerarquia és la següent (on els números, o índexs de sonicitat, assenyalen el major o menor grau de sonicitat): 10 *a*; 9 *e*, *o*; 8 *i*, *u*; 7 vibrants; 6 laterals; 5 nasals; 4 fricatives

L'ús de la vocal de suport no tenia cap mena de restricció categorial i els mateixos contextos amb vocal epentètica que s'acaben de diferenciar en el sistema verbal reapareixien en el nominal o en l'adverbial/preposicional (cf. Wheeler, 1995: 412). Les formes verbals de (13), així, són paral·les a les no verbals de (15).

- (15) a. noms: lladre, ferre, mascle, poble
b. adjectius: lliure, nostre, ample, pobre
c. adverbis/preposicions: sobre, sempre, dintre, entre

Les formes verbals de (14), d'altra banda, són equivalents als noms o adjectius masculins plurals com ara *los cosses*, *ambdoses* o *los meses*. Tot i que el comportament fonològic o morfofonològic que justifica l'ús de la vocal de suport era semblant en les diferents categories sintàctiques, la variació entre formes sense vocal i formes amb vocal cobrava una especial rellevància en el sistema verbal, a causa dels problemes morfològics delimitats en els epígrafs anteriors.

4. Innovacions morfològiques

La necessitat d'atorgar un caràcter més natural a la flexió del present de subjuntiu dels verbs de la primera conjugació justifica que en totes les llengües on caigueren les vocals àtones finals s'hagin produït innovacions morfològiques tendents a dotar aquestes formes de marques flexives fonèticament realitzades i, en la majoria de casos, de marques flexives de caràcter vocàlic. De manera general, es poden diferenciar tres grans tipus d'innovacions. En primer lloc, la morfologització de segments vocàlics que tenien originàriament un valor estrictament fonològic. En segon lloc, la generalització analògica en la primera conjugació de l'afix propi de les conjugacions segona i tercera. Finalment, la reanàlisi de segments pertanyents al final del radical o a l'extensió del radical d'alguns verbs de la segona i la tercera conjugació. Al primer grup pertanyen les marques *-e* i *-o*; al segon, la marca *-a*; al tercer, les marques *-i* (o *-ia*) i *-iga*. En tots tres casos, però, el procediment és més o menys semblant: es tracta d'elements que originàriament no tenien valor morfològic (o no tenien un valor morfològic independent) i que acaben convertint-se en marques flexives mitjançant un procés de generalització analògica.

5. LA MORFOLOGITZACIÓ DE LA VOCAL DE SUPORT

La primera innovació, produïda tant en català com en altres llengües on caigueren les vocals àtones finals, consistí en la generalització analògica *-i* per tant, en la morfologització— de la vocal de suport. Aquesta innovació, produïda en català durant

sonores; 3 fricatives sordes; 2 oclusives sonores; 1 oclusiva sorda. Tenint en compte aquesta jerarquia, es poden predir les diferències que existien en català medieval, per exemple, entre *atorc*, sense vocal de suport, i *cobre*, amb vocal de suport. En el primer cas, la síl·laba *torc* s'adiu amb els principis d'estructura sil·làbica i amb la sonicitat ascendent en l'obertura i descendent en la coda: t(1)-o(9)-r(7)-c(1). La síl·laba *cobr*, en canvi, no s'adiu amb aquests principis, puix que la sonicitat hauria estat ascendent a la coda: c(1)-o(9)-b(2)-r(7). Per evitar aquesta sonicitat ascendent, i les dificultats articulatòries que comporta, s'insereix la vocal epentètica i es resil·labifica el conjunt (*co.bre*). Aquest patró fonològic, tanmateix, pot veure's alterat per raons morfològiques: la *s* del plural, per exemple, pot aparèixer en tot tipus de còdes; l'afix zero de primera persona del present d'indicatiu del català insular també pot provocar l'aparició de còdes amb sonicitat ascendent.

els segles XIV i XV, estava plenament consolidada en el català peninsular del XVI. En francès i occità el procés és una mica anterior i ja resulta bastant general al XIV. No cal dir que aquesta generalització analògica no té un valor explicatiu *per se*, un valor independent de qualsevol altra consideració, com sovint sembla desprendre's dels estudis històrics clàssics. Dit amb unes altres paraules: l'analogia no és la causa o el motor del canvi, com es postula en els estudis neogramàtics; l'analogia és el recurs morfològic utilitzat per a resoldre determinades anomalies dels paradigmes flexius. Anem, però, pas a pas. En primer lloc, cal tenir en compte que en el català peninsular la morfologització de la vocal epentètica es produí en les tres persones del singular del present de subjuntiu, però també, i per unes causes semblants, en la primera persona del present d'indicatiu. Com a conseqüència d'aquesta innovació, el paradigma etimològic de (2) és progressivament substituït en el català peninsular pel paradigma analògic de (16).

(16)	<i>indic</i>	<i>subj</i>
	cante	cante
	cantes	cantes
	canta	cante
	canten	canten

La situació és una mica diferent en el català insular, a causa en part del caràcter aïllant i consecutiu, i per tant conservador, d'aquest dialecte. De fet, en el català insular, la morfologització no arribà a quallar en la primera persona del present d'indicatiu i es produí més tardanament en el present de subjuntiu.⁹ Deixant de banda aquestes diferències cronològiques, cal tenir en compte que la morfologització de la *-e* en el present de subjuntiu, a més d'eliminar l'al·lomorfa entre verbs amb afix zero (*cant*) i verbs amb vocal de suport (*mostre*), permetia atorgar caràcter sil·làbic a la flexió del subjuntiu, evitava el desnivellament entre les formes del singular i les del plural, i, allò que resulta més important, eliminava la relació contraicònica existent entre l'indicatiu i el subjuntiu. Tot i amb això, la morfologització mantenia i, fins i tot, agreujava el sincretisme que ja existia des dels orígens de la llengua entre els dos modes. Notem, en aquest sentit, que el nou sistema flexiu, a més de perpetuar el sincretisme modal en la primera i la sisena persona, introduïa un nou sincretisme en la segona persona i, en alguns dialectes, també en la tercera. Comptat i debatut, la igualació de les tres persones es produïa tant en nord-occidental com en oriental. En nord-occidental, la confusió es devia al fet que la desinència llatina de tercera persona del present d'indicatiu *-AT* presentava, com ja s'ha indicat, el resultat fonètic *-e* (*ell cante* vs. *que ell cante*). En l'oriental, d'altra banda, la confusió es devia a la reducció de /a/ i /e/ àtones en la vocal neutra [ə] (*ell cant[ə]* vs. *que ell cant[ə]*). L'únic dialecte on la tercera persona es mantenia perfectament diferenciada en els dos modes era el valencià general, on no es produïa la reducció vocàlica esmentada i on la desinència *-AT* presentava el resultat fonèticament esperable /a/ (*ell canta* vs. *que ell cante*).

(9) Ja s'ha apuntat més amunt que les formes sense desinència en la primera i la tercera persona del present de subjuntiu són documentades per Alcover & Moll (1929: 84) en parlars d'Eivissa i Mallorca.

Una conclusió s'imposa després d'aquest petit repàs dialectal: la necessitat d'evitar la contraiconicitat i d'atorgar forma sil·làbica al present de subjuntiu prevalgué en el català peninsular del XVI sobre la necessitat de mantenir les funcions perfectament diferenciades; plantejat un conflicte de naturalitat morfològica, triomfaren uns principis (el d'iconicitat i el de congruència) sobre un altre (el de transparència). L'evolució posterior dels dialectes catalans mostra, tanmateix, que aquesta solució no podia ser definitiva o, almenys, no ho podia ser en tots els dialectes. Fet i fet, els dialectes on l'homofonia es produïa en totes les persones del singular generalment han introduït innovacions morfològiques. Per contra, el valencià general, que diferencia els dos modes en la tercera persona, ha mantingut el sistema del català peninsular del XVI.

5.1. El sincretisme modal

Un nou interrogant s'obre amb aquestes diferències dialectals: quin grau de sincretisme pot admetre una llengua en una determinada categoria morfosintàctica? La resposta és complexa, puix que el manteniment del sincretisme sembla estar condicionat per diferents factors, uns referits a la categoria morfosintàctica on es produeix el sincretisme i uns altres referits a tot el sistema flexiu. El tema ha estat abordat amb perspicàcia per Wheeler en diferents articles (cf. sobretot Wheeler 1985, 1993a). Resumim tot seguit alguns dels aspectes apuntats per aquest autor:

(a) El sincretisme resulta més acceptable en contexts on l'ambigüïtat morfosintàctica es desfà per mitjans lèxics o sintàctics: les llengües sense subjecte nul, com el francès o l'anglès, admeten sense gaires problemes un alt grau de sincretisme en la categoria de persona.

(b) El sincretisme es pot mantenir si és regular i sistemàtic (si és congruent amb el sistema lingüístic): en català, el sincretisme modal en la quarta i la cinquena persona dels presents (*cantem*, *canteu*) és molt general i, en alguns parlars, fins i tot afecta els verbs on les extensions del radical diferencien els dos modes (per exemple, l'ús de *diguem*, *digueu* com a subjuntiu i indicatiu).

(c) El sincretisme d'una categoria resulta més acceptable en contexts on aquesta categoria s'associa amb una altra de marcada: en català, l'oposició entre la primera i la tercera persona ha provocat diferents innovacions en un temps no marcat com el present (*cant{-e/-o/-i}* vs. *canta*), però es manté en la major part del català en temps marcats com l'imperfet (*cantava* vs. *cantava*).

5.1.1. El sincretisme del valencià general i de l'occità

Els tres factors esmentats suara s'han de tenir en compte a l'hora de justificar el sincretisme que es dona en alguns dialectes catalans o en algunes llengües romàniques

en la categoria de mode. Comencem pel valencià general que, com hem dit, ha mantingut el sistema del català peninsular del XVI, malgrat el sincretisme que s'hi produeix en totes les persones excepte en la tercera. Aquesta opció, clarament marcada i poc natural, s'ha d'explicar segurament a partir dels punts (a i c) de l'epígraf anterior. Respecte al primer, és evident que el sincretisme modal planteja escassos problemes comunicatius per tal com en la major part de contextos el mode es troba en correlació sintàctica amb un element lèxic o una construcció (el verb de l'oració principal, la conjunció o locució de subordinació, l'antecedent de la relativa, etc.). És cert que hi ha contextos que, com les oracions valencianes de (17), plantegen ambigüitat modal en l'oració subordinada.

- (17) a. Diu que parles bé
b. Encara que estudie molt, no aprovaré

Aquests contextos, però, són bastant excepcionals i no provoquen cap problema comunicatiu dins un mínim context discursiu. Quant a la tendència (c), cal afegir que el valencià general manté el sincretisme en les persones marcades (la primera, la segona i la sisena) però no en la persona no marcada (la tercera), on la distinció resulta més pertinent:

- (18) a. Dis-li que {parla/parle} bé
b. Encara que {estudia/estudie} molt, no aprovarà

És interessant tenir en compte que uns sistemes flexius amb un grau de sincretisme semblant al del valencià reapareixen en diferents parlars occitans en les persones del singular. La major part de l'occità manté el subjuntiu amb l'afix *-e*. En els parlars on la primera persona del present d'indicatiu és *-e*, les tres persones del singular del subjuntiu presenten també *-e* i el subjuntiu s'igualava a l'indicatiu en la primera i la segona persona, però no en la tercera, que té la marca *-a* o *-o* en indicatiu:¹⁰

(19)	<i>indic</i>	<i>subj</i>
	parle	parle
	parles	parles
	parla/-o	parle

En els parlars on la primera persona del present d'indicatiu és *-i*, aquesta marca també s'utilitza sovint en la primera persona del present de subjuntiu, i es manté, per tant, un grau de sincretisme semblant, com mostren els paradigmes de (20).¹¹

(10) Aquests paradigmes s'utilitzen en la zona de Provença (excepte el provençal central), el domini llenguadocià oriental, l'Alvèrnia i la major part del Roergue i del Lemosí (cf. Bec 1977: 67).

(11) Aquest paradigma es documenta en zones com ara Niça, Menton i Fontan (cf. Ronjat 1937: § 600).

(20)	<i>indic</i>	<i>subj</i>
	parli	parli
	parles	parlès
	parlo	parle

Juntament amb aquests parlars n'hi ha d'altres que també diferencien la segona persona, la primera o totes dues.¹² Allò que resulta important remarcar és que en tots els casos la tercera es manté diferenciada: amb la desinència *-a* o *-o* per a l'indicatiu i la desinència *-e* per al subjuntiu.

La tercera persona, doncs, té un paper especial en l'oposició de modes i, consegüentment, la no-distinció en aquesta persona sembla ser la causa de les diferents innovacions morfològiques experimentades per alguns parlars catalans i per algunes llengües romàniques, on la *-e* ha estat substituïda per un altre afíx. L'afirmació anterior, tot i ser certa en la majoria de casos, no té un caràcter universal, com mostren el francès i alguns parlars nord-occidentals, on el sincretisme sí que afecta la tercera persona. Tot seguit analitzarem breument el cas del francès; al nord-occidental ens referirem més avall, per tal com en aquest dialecte conviuen diferents subsistemes flexius.

5.1.2. El sincretisme congruent del francès

El francès ha mantingut sense innovacions un sistema flexiu en el qual la morfologització de la vocal epentètica havia provocat un sincretisme modal complet en les persones del singular. En aquesta llengua, la vocal epentètica [ə] havia començat a generalitzar-se ben aviat i a la fi de l'edat mitjana estava plenament consolidat el sistema següent:

(21)	<i>indic</i>	<i>subj</i>
	je chante	je chante
	tu chantes	tu chantes
	il/elle chante	il/elle chante

En francès modern, el sincretisme no sols s'ha mantingut sinó que s'ha generalitzat a la categoria de persona a causa de la caiguda –sense repercussió gràfica, tanmateix– de la vocal [ə] i de l'afíx de persona *-s*. Com es pot explicar el manteniment d'aquest sincretisme? Un factor que pot haver-hi contribuït és, segurament, el fet que la [ə] del subjuntiu tenia un caràcter uniforme en totes les conjugacions: comptat i debatut, la [ə] originàriament epentètica de la primera conjugació havia confluit amb la [ə] que, en les altres conjugacions, provenia de l'evolució fonètica regular de l'afíx llatí /a/:

(12) Per exemple, els parlars de Vaudois, Gap, Drôme o Vivarais, on la primera persona del present d'indicatiu té la marca *-ou* perfectament diferenciada de la *-e* de la primera persona del subjuntiu: *parlou* vs. *parle* (cf. Ronjat 1937: §§ 601-607).

- (22) je chante (< CANTEM)
 je batte (< BATTAM)
 je dorme (< DORMIAM)

Juntament amb la uniformitat, però, cal tenir en compte altres factors relacionats amb les propietats estructurals que caracteritzen el sistema morfològic del francès.¹³ El manteniment del sincretisme en aquesta llengua s'ha de relacionar, concretament, amb una propietat que ha acabat caracteritzant el sistema morfosintàctic del francès modern: l'acceptació del sincretisme i, fins i tot, l'absència de sufixos, quan els trets morfosintàctics són delimitats analíticament (cf. Kilani-Schoch 1988: 194-196) o poden ser recuperats a partir d'elements previs. El sincretisme de persona, així, no resulta problemàtic a causa de l'obligatorietat del subjecte (sigui lèxic o pronominal). El sincretisme de mode, de manera paral·lela, no resulta excessivament enutjós puix que, de manera congruent amb altres categories morfosintàctiques, els trets modals són fàcilment recuperables a través de l'element lèxic o estructural amb què es troba en correlació el mode.

5.2. *L'al·lomorfa i l'estabilitat de les classes flexives*

Deixant de banda els problemes de sincretisme, cal assenyalar que la morfologització de la vocal de suport també provocava diferències pel que fa al caràcter uniforme o no de la flexió del subjuntiu en totes les conjugacions. En els epígrafs anteriors, ja s'ha assenyalat que, per diferents motius, el francès havia arribat a un sistema uniforme. La uniformitat, però, no es produïa ni en el valencià general ni en la major part de l'occità. En occità, la *-e* de la primera conjugació contrastava amb la *-a* de les conjugacions no primeres en les tres persones del singular:

- (23) parl -e, -es -e
 bat -a, -as, -a
 dorm -a, -as, -a

En valencià es donava el mateix contrast en les persones primera i tercera, però no en la segona, on les tres conjugacions tenien l'afix *-es*:¹⁴

- (24) cant -e, -es -e
 bat -a, -es, -a
 dorm -a, -es, -a

La tendència a atorgar uniformitat als paradigmes justifica que en una bona part de l'occità actual s'hagi generalitzat un model flexiu unitari, un model que presenta la marca *-e* en les persones segona i tercera, i el mateix afix o les marques de persona *-i* o *-ou* en la primera:¹⁵

(13) És cert que la uniformitat pot haver contribuït a atorgar estabilitat a la [ə] del subjuntiu de la primera conjugació malgrat els problemes d'homofonia que plantejava. La uniformitat, però, no sembla ser un principi suficientment fort, com demostra el fet que el català central hagi substituït l'antiga desinència, a pesar que tenia també un caràcter uniforme a causa igualment de la reducció de la /e/ de la primera conjugació i la /a/ de les altres en la vocal neutra: *cant*[ə], *bat*[ə], *dorm*[ə]. Juntament amb la uniformitat, per tant, cal tenir en compte altres factors.

(14) Aquesta igualació té unes causes estrictament fonètiques: tota *a* àtona final esdevé *e* en síl·laba travada.

(15) Malgrat aquesta clara tendència, Alibèrt (1976) recomana de mantenir les formes etimològiques amb *-a*, enlloc de les analògiques amb *-e*, en la segona i la tercera conjugació: "Los parlars lengadocians oscil·len entre las formas ancianas en *-a* e las formas modernas en *-e* analogicas de la 1a conjugason. Ça que la, estimam que la lenga literària deu demorar fidèl a las primièras" (Alibèrt 1976: 131).

(25) radical verbal + {-e/-i/-ou}, -es, -e

La mateixa tendència a la uniformitat es constata en la majoria de llengües romàniques on es produï la caiguda d'àtones finals i on han triomfat afixos diferents de *-e*. És indubtable, doncs, que la tendència a la uniformitat juga un paper important en l'evolució dels afixos de present de subjuntiu.¹⁶ Com explicar, doncs, el fet que el valencià hagi mantingut l'al·lomorfia entre la primera conjugació i les altres? Per justificar aquest comportament, cal remetre, segurament, al principi d'estabilitat de les classes flexives i, concretament, a la relació que s'estableix en les diferents classes flexives entre la primera persona del present d'indicatiu i el present de subjuntiu. És interessant tenir en compte que les llengües que tenen un morf uniforme per a la primera persona del present d'indicatiu també solen presentar uniformitat en el present de subjuntiu. El valencià general, per contra, no presenta uniformitat ni en la primera persona del present d'indicatiu ni en el present de subjuntiu. En aquest dialecte, els verbs de la primera conjugació tenen l'afix *-e* en la primera persona del present d'indicatiu (*cante*) enfront de la manca de desinència vocàlica en la resta de conjugacions (*bat, dorc, patisc*). Tenint en compte l'estreta relació establerta entre la primera persona del present d'indicatiu i el present de subjuntiu, es pot explicar que el valencià hagi mantingut en el present de subjuntiu una diferenciació al·lomòrfica semblant a la que posseeix en la primera persona del present d'indicatiu. Aquesta relació, de fet, es pot formular mitjançant les dues regles implicatives següents:

(26) a. *-e* '1a pers. pres. ind.' → *-e* 'pres. subj.'
a. $\emptyset$ '1a pers. pres. ind.' → *-a* 'pres. subj.'

En valencià, la diferenciació de les classes verbals en la primera persona ha atorgat estabilitat a la distinció en el present de subjuntiu. En occità, per contra, la generalització d'un únic afix en la primera persona del present d'indicatiu (*-i, -e* o *-ou*, segons els dialectes) no ha permès frenar la tendència normal a la uniformitat dels paradigmes.

6. ELS DIALECTES AMB OPACITAT GENERALITZADA

Si la relació contraicònica que existia en català medieval entre l'indicatiu i el subjuntiu dels verbs de la primera conjugació resultava enutjosa, també ho era, com s'ha assenyalat, l'opacitat modal que en alguns dialectes catalans –o en algunes llengües romàniques– es produïa en les tres persones del singular. Més amunt ja s'ha comentat el cas del francès, on es mantingué l'opacitat a causa de factors relacionats bàsicament amb la congruència del sistema. Tot i amb això, una tendència molt

(16) No endebades, el subjuntiu és una categoria marcada i les categories marcades presenten una forta tendència a la uniformitat.

generalitzada consistí a introduir innovacions morfològiques per tal de reemplaçar l'afix *-e* per un altre afix transparent i generalment uniforme en totes les conjugacions; en català, aquest és el cas dels afixos *-i* (<*-ia*), *-o* i *-iga*. Les consideracions teòriques fetes més amunt i l'exhaustiu estudi sobre l'etimologia d'aquests afixos realitzat per Gulsoy (1976) ens permetran sintetitzar molt l'anàlisi d'aquestes marques flexives.

6.1. La marca *-i* del català oriental

La innovació que ha tingut una major difusió en català i la que té a hores d'ara un caràcter estàndard és la marca *-i*. Aquesta marca, típica del català oriental, reapareix, dins el domini lingüístic occità, en el gascó occidental i, dins el retoromànic, en sobreselvà i friülà:

- (27) a. català oriental: canti, cantis, canti
 b. gascó occidental: parli, parlis, parli
 c. sobreselvà: conti, conties, conti
 d. friülà: puarti, puartis, puarti

Com han assenyalat Meyer-Lübke (1900: § 146), Coromines (1971: 272-273) i Gulsoy (1976), entre d'altres, aquesta desinència procedeix de la reducció del grup *-ia*, on la *a* del subjuntiu dels verbs de les conjugacions no primeres apareix precedida per una vocal palatal, que en llatí tenia el valor de marcador de classe —de vocal temàtica. És ben sabut, que aquest segment palatal (la *i*od) no s'ha mantingut, en general, en les llengües romàniques puix que o bé s'assimilà a la consonant anterior en palatalitzar-la (*VOLEAM > *voliam* > *vulla*, *POSSIAM > *puixa*) o bé metatitzà (*MORIAM > *muira*) o bé tendí a desaparèixer (*DORMIAM* > *dorma*). Hi ha casos, tanmateix, en què el segment es mantingué sense cap alteració. En el català general, concretament, es mantingué quan estava precedida d'una oclusiva sorda, com mostren les formes *sàpia* (< *SAPIAM*) i *càpia* (< *CAPIAM*). D'altra banda, també es degué conservar dialectalment en casos on estava precedida d'un grup consonàntic amb líquida. Formes com ara *òbria*, *òmplia* (o *úmplia*), *dòrmia* deurién ser normals tant en rossellonès com en el català insular.¹⁷

Sigui com sigui, el conjunt de verbs on es mantenia el segment palatal no deixa de ser relativament minso. Com explicar, doncs, que aquest petit grup de verbs s'hagi convertit en la base de l'analogia que ha modificat la marca de subjuntiu dels verbs de la primera conjugació i ha acabat generalitzant-se en totes les conjugacions? Aquest comportament s'ha de justificar a partir de dos factors, relacionats l'un amb el punt de vista de l'emissor (i el principi d'uniformitat), i l'altre amb el punt de vista del receptor (i el principi de transparència).¹⁸ Si ens centrem en el punt de vista de l'emissor i en procés de codificació, cal tenir en compte la necessitat d'atorgar un valor morfològic

(17) Pel que fa al rossellonès, a *Les vides de sants rosselloneses* apareixen formes del tipus *òbria*, *sòfria*, *òfria*, *vésties*. Sobre aquest tema, vegeu Gulsoy (1976 i 1993).

(18) Adoptem una perspectiva teòrica semblant a la utilitzada per Wheeler (1984 i 1986), segons la qual el subjecte parlant es pot escindir en una sèrie de funcions psicologicocomunicatives que permeten caracteritzar diferents tipus de problemes morfològics.

concret al segment palatal en un moment en què aquest segment ja no podia ser considerat com a una marca de classe verbal.¹⁹ Quant al receptor, i al procés de descodificació, *-ia* era un element òptim per a convertir-se en marca de subjuntiu, puix que aquest grup vocàlic únicament apareixia en el present de subjuntiu i no presentava, per tant, cap problema d'homofonia respecte a les desinències del present d'indicatiu dels verbs de la primera conjugació.²⁰

El procés d'extensió analògica del grup *-ia* i la reducció d'aquest grup a *-i* ha estat delimitat amb cura per Gulsoy (1976: 394-403). Tot seguit resumirem, molt breument, les dades apuntades per aquest filòleg. L'extensió analògica del grup *-ia* s'inicia aviat amb *plàcia* i, a partir de final del XV i durant el XVI ja apareix en verbs de la primera conjugació que presentaven un clar paral·lelisme formal amb *sàpia* i *càpia*, com ara *tròpia*, *acàpia*, *arràpia*.²¹ És més freqüent al XVII, però en aquesta època encara predominen les formes amb *-e* de la primera conjugació i amb *-a* de la segona i la tercera. Al XVIII juntament amb *-ia* comença a documentar-se *-i*, però diversos autors encara prefereixen les formes antigues. A la fi del XVIII, les formes amb *-ia* o amb *-i* segurament havien desplaçat en la llengua parlada les formes amb *-e*. Pel que fa a les altres conjugacions, les formes amb *-ia* o *-i* eren bastant generals en els verbs regulars; les etimològiques amb *-a*, tanmateix, es mantien amb força vitalitat en els verbs que presentaven formes velaritzades o palatalitzades en el present de subjuntiu (*diga*, *sig*, *puga*, *visca*, *vaja*, etc.). La vitalitat del subjuntiu etimològic en aquestes darreres formes –que encara es podien sentir a primeries del XX– cal atribuir-la, segurament a l'alta freqüència d'ús d'aquests tipus de verbs i al fet que tenen un subjuntiu particular marcat per la consonant velar o palatal. Pel que fa a la dualitat entre les formes amb *-ia* i les formes reduïdes amb *-i*, aquesta no acabà de resoldre's totalment fins la reforma fabriana, que elevà al rang de norma literària les formes reduïdes.

Les causes d'aquesta reducció també han estat analitzades detalladament per Gulsoy (1976: 403-411) en els diferents dialectes orientals. Ara ens limitarem a assenyalar que la reducció es veié afavorida tant per factors de caràcter fonètic com per factors de caràcter estructurals. Quant als primers, és cert que degué influir el caràcter àton de la desinència i la pronúncia [jə], així com la contracció provocada per fonètica sintàctica quan el mot següent començava per vocal (*vull que parli amb Júlia*). Respecte als segons, cal tenir en compte que la reducció atorgava al subjuntiu una marca específica i molt més distintiva que no pas *-ia*.

6.2. Les formes amb velar del català insular i el nord-occidental

Un procés de morfologització semblant al que s'acaba d'assenyalar per a *-ia* presenta la marca de subjuntiu *-iga* (*-ega*, de vegades). Com en el cas anterior, en aquesta marca es combinen la *-a* dels present de subjuntiu dels verbs de conjugacions

(19) No podia ser considerat com a marca de classe puix que sols apareixia en un grup reduït de verbs i, en general, havia estat eliminat de la primera persona del present d'indicatiu (*SAPIAM* > *sàpia* però *SAPIO* > *sé*).

(20) Cal remarcar, d'altra banda, que la generalització en la primera conjugació es veié afavorida per un fet estrictament fonètic. En català oriental, la reducció de /a/ i /e/ àtones en [ə] igualava la desinència vocàlica del subjuntiu en les tres conjugacions (*cant*[ə], *bat*[ə], *dorm*[ə]). La introducció del grup *-ia* en els verbs de la primera conjugació únicament exigia, per tant, la inserció de la semiconsonant palatal: *cant*[ə] > *cant*[jə].

(21) Els dos primers verbs estan formats amb l'al·lomorfe del radical acabat en consonant sorda propi de les formes amb afíx zero (*jo tro*, per exemple). Aquest al·lomorfe sord, però, s'eliminarà en el moment que es generalitza el grup *-ia* i s'introdueix l'afíx *-o* en la primera persona del present d'indicatiu (*jo trobo*).

no primeres amb un segment velar que, fins a cert punt, podem qualificar de marcador de classe –o de subclasse verbal. En un altre treball (Pérez Saldanya 1996), vam defensar que la consonant velar és una “extensió del radical” (Viaplana 1984 i 1996b, Perea 1993), que separa de manera precisa el radical verbal dels afixos flexius i que, dins la subclasse dels verbs velaritzats de la segona conjugació, funciona com a índex de determinades categories morfosintàctiques marcades (Wheeler 1993b: 196): com a índex de la primera persona del present d’indicatiu (*bec*), del subjuntiu (*begui*, *begués*), del pretèrit perfet simple (*beguí*) i, en alguns verbs, del participi (*begut*). En aquell treball, d’altra banda, també defensàvem que el fet d’aparèixer associat a categories morfosintàctiques marcades ha possibilitat que en alguns dialectes pogués arribar a convertir-se en marca flexiva d’alguna d’aquestes categories: en marca flexiva de primera persona del present d’indicatiu, com s’esdevé en valencià amb la majoria de verbs de les conjugacions segona i tercera pura (*perc* i *dorc*, per exemple); en marca de pretèrit perfet, com ocorre en els parlars occitans de Foix i Donezan (*parlègui*, *parlègues*, *parlèc*, etc.),²² i en marca de present de subjuntiu. La funció de subjuntiu, concretament, apareix en alguns parlars mallorquins i eivissencs en totes les conjugacions (*càntiga*, *bàtiga* o *bàtega*, *séntiga*), en alguns parlars nord-occidentals en les conjugacions no primeres (*bàtega* o *bàtiga*, *séntiga*), i en alguns parlars llenguadocians en la conjugació incoativa (*floriga*). Tot i que té un caràcter més aviat anecdòtic, convé afegir que unes formes paral·leles a les del català insular, tot i que palatalitzades i amb inflexió en la segona persona, s’utilitzen en totes les conjugacions en la parla de Ticino (Val Verzasca), dins l’italià septentrional (cfr. Keller 1971: 540): /'kantidza, 'kentidza, 'kantidza/, /'vendidza, 'vindidza, 'vendidza/.

Centrant-nos en català, la morfologització amb el valor de subjuntiu de les formes *-iga/-ega* s’ha d’explicar tenint en compte el següent procés d’extensió analògica del segment velar:

(a) Partint de la velar etimològica de verbs com ara *diga* (< DICAM), la consonant velar s’insereix analògicament en el present de subjuntiu dels verbs *ser* i *estar*, on l’afix de subjuntiu *-a* era precedit per la vocal *i* del radical: *sia* (< *SIAM), *estia* (< *STIAM). Efectivament, la velarització permetia eliminar el hiat i atorgar a l’estructura sil·làbica una forma més canònica:

- (28) a. si.a > si.ga
b. es.ti.a > es.ti.ga

(b) En occidental, rossellonès i balear, es documenta des d’antic, i per unes raons morfofonològiques semblants, la velarització analògica de verbs com ara *córrer*, *omplir* (*umplir*) o *obrir*:

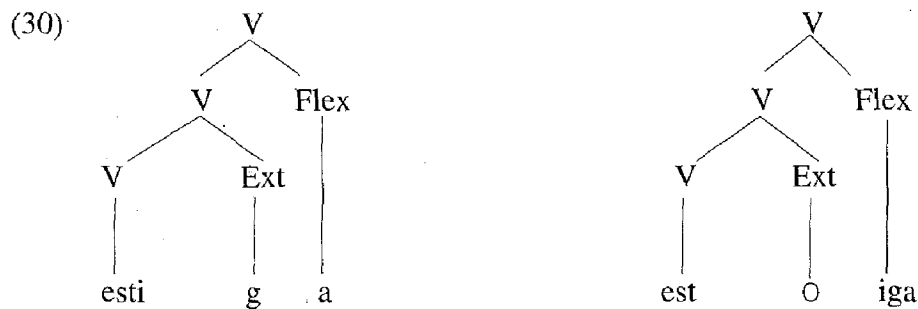
(22) Cf. Ronjat (1937: § 579) i Alibèrt (1976: § 101).

(23) Més difícil de delimitar és el paper que han tingut en aquest procés de morfologització els subjuntius dels verbs *saber* i *caber*, els únics, com se sap, que mantenen la *-a* etimològica en el català oriental no insular. La velarització d'aquests verbs, generalment s'explica de manera semblant als casos de (a) i (b), malgrat que, com assenyalava Gulsoy (1976: § 6.2), segurament tenien un esquema accentual diferent en el moment de la velarització i el grup *-ia* s'hi devia pronunciar com a diftong. Partint d'aquests fets, Gulsoy proposa una formació diferent basada en l'analogia exercida per la quarta i la cinquena persones de verbs del tipus *creguem* o *estiguem*. La velarització començaria, per tant, per aquestes persones, que sí presenten hiat (*sapiguem*, *sapi-gueu*), i s'estendria posteriorment a la resta de formes del present de subjuntiu.

(24) A diferència del que ocorre amb *-i*, l'afix *-iga* ha tingut una escassa difusió i de vegades ha estat qualificat com a molt vulgar per alguns gramàtics (cf. Moll 1952: § 319, per exemple). El caràcter marginal d'aquest afix es deu, en part, a causes sistemàtiques; concretament al fet que la desinència *-iga* té un caràcter bisil·làbic que contrasta formalment i estructuralment amb la resta de desinències bisil·làbiques: formalment, perquè l'accent no recau sobre la desinència sinó sobre el radical (a diferència del que passa amb la resta de desinències

- (29) a. *córrea* > *córrega*
b. *òbria* > *òbriga*
c. *úmplia* (òmplia) > *úmpliga* (òmpliga)

(c) A partir d'aquestes formes verbals, la vocal final del radical (*-i-* i, en menor mida, *-e-*) i l'extensió velar, es reanalitzen, juntament amb la desinència *-a*, com a marca de subjuntiu. Prenent com a exemple, el verb *estar*, la reanàlisi morfològica es pot esquematitzar com segueix:

Evidentment, aquesta reanàlisi és efectiva quan la marca *-iga* (o *-ega*), es generalitza analògicament en tots els verbs o en alguna classe de verbs.²³ No cal dir que en aquest procés intervenen uns factors semblants als analitzats més amunt per a la marca *-ia*; això és: la conveniència d'atorgar un valor precís a la seqüència (punt de vista de l'emissor) i la possibilitat d'utilitzar-la com a marca del present subjuntiu pel fet d'aparèixer en el present de subjuntiu d'alguns verbs i tenir un caràcter transparent (punt de vista del receptor). En els parlars mallorquins i eivissencs, d'altra banda, l'ús d'aquestes formes velaritzades permetia resoldre el problema de la contraiconicitat del subjuntiu de la primera conjugació, atès que, com s'ha assenyalat més amunt, l'ús de la desinència *-e* no hi acabà d'arrelar totalment.²⁴

6.3. Els sistemes del nord-occidental

Un dels dialectes on el present de subjuntiu presenta més innovacions morfològiques i més variacions de parlar a parlar és, sens dubte, el nord-occidental (incloent-hi el valencià septentrional). En l'epígraf anterior ja ens hem referit a les formes amb consonant velar de la segona i la tercera conjugació. Pel que fa a les desinències vocàliques, a més de la important difusió que han assolit en moltes zones les formes estàndards amb *-i*, hi conviuen tres sistemes flexius més (cfr. Viaplana 1996a): el que manté les formes antigues amb *-e* en les tres persones del singular i en la sisena, el que presenta una *-a* en la primera persona, i el que té la marca *-o*.

6.3.1. Manteniment de les formes antigues

Les formes antigues de subjuntiu es mantenen sense cap innovació en uns quants parlars, i això malgrat els problemes de sincretisme total o parcial amb el present d'indicatiu. Es mantenen, concretament, en la zona de Tortosa i d'Amposta, on el sincretisme sols afecta la segona i la sisena persona:

(31)	<i>indic</i>	<i>subj</i>
	canto	cante
	cantes	cantes
	canta	cante
	canten	canten

També es mantenen, però, en zones on l'afix llatí -AT havia esdevingut -e i on el sincretisme sí que afecta la tercera persona; concretament, en la zona de Sort i el Pont de Suert, que sols diferencia els dos modes en la primera persona (e. g. 32a), i, a causa segurament del prestigi de les formes del valencià general, en la Plana Alta, on el sincretisme és general (e. g. 32b)

(32)	a.	<i>indic</i>	<i>subj</i>	b.	<i>indic</i>	<i>subj</i>
		canto	cante		cante	cante
		cantes	cantes		cantes	cantes
		cante	cante		cante	cante
		canten	càntem		canten	canten

Aquests sistemes s'assemblen als del valencià tant pel que fa al sincretisme –parcial o total– com pel que fa a la manca d'uniformitat del subjuntiu en les tres conjugacions.

6.3.2. La marca -a de primera persona

Un segon tipus de sistema, que manté el sincretisme parcial però no la manca d'uniformitat, és el que, seguint el model dels verbs de la segona i la tercera conjugació, ha introduït analògicament una -a (realitzada com a [a] o [ɛ], segons els parlars) en la primera persona del subjuntiu dels verbs de la primera conjugació. La influència de les formes amb -a de les conjugacions no primeres sobre les de la primera no és un fet insòlit en les llengües romàniques, com demostra que la desinència -a reparegui en una bona part de l'italià septentrional (en llombard, per exemple) i, dins el retoromànic, en engadinès:

- (33)
- a. parlars nord-occidentals: canta, cantes, cante
  - b. llombard: canta, càntet, canta
  - c. engadinès: chanta, chantast, chanta

bisil·làbiques); estructuralment, perquè apareix en un temps no marcat (present) i no en un temps marcat (passat o futur) com s'esdevé amb la resta de desinències bisil·làbiques. Dit amb unes altres paraules, les formes velaritzades no són congruents amb la doble oposició formal que, en general, caracteritza la conjugació catalana, una doble oposició formal basada en el caràcter fort o feble de les formes i en el nombre de síl·labes de les desinències.

Centrem-nos en el nord-occidental. Per explicar aquesta influència, cal tenir en compte que en la major part del nord-occidental, l'evolució de l'afix llatí *-AT* en *-e* havia introduït una distinció entre la primera i la tercera persona en tota una sèrie de contexts on la resta del català presentava sincretisme. Aquesta distinció es donava en el present de subjuntiu dels verbs de la segona i la tercera conjugació (e. g. 34a i b), però també en els temps relatius d'indicatiu de totes les conjugacions (e. g. 34c i d).

- (34) a. (BATTAM >) bata vs. (BATTAT >) bate
b. (DORMIAM >) dorma vs. (DORMIAT >) dorme
c. (CANTABAM >) cantava vs. (CANTABAT >) cantave
d. (CANTARE HABEBAM >) cantaria vs. (CANTARE HABEBAT >) cantaríe

En tots aquests casos, la *-a* de la primera persona (realitzada [a] o [ɛ]), contrasta amb la *-e* de la tercera persona. Com ha assenyalat Wheeler (1993b), aquesta distinció de les persones primera i tercera, constituïa un tret estructural definidor del sistema de la major part del nord-occidental; un tret, doncs, que pressionava per modificar els escassos contexts on es produïa el sincretisme de persona. Una part del nord-occidental, per tant, mantingué el sincretisme modal de les persones segona, tercera i sisena en els verbs de la primera conjugació però introduí analògicament una *-a* en la primera persona per tal de diferenciar-la de la tercera:

(35)	<i>indic</i>	<i>subj</i>
	canto	canta
	cantes	cantes
	cante	cante
	canten	canten

El sistema resultant diferenciava el mode únicament en la primera persona (*-o* en indicatiu i *-a* en subjuntiu), però, permetia distingir la categoria de persona en el present de subjuntiu i atorgava uniformitat a aquest mode que, en totes les conjugacions, presentava les desinències vocàliques {-a, -es, -e}.

El nou sistema no deixava, però, de ser problemàtic i inestable puix que mantenia la transparència en una categoria però la sacrificava en una altra. Això, segurament justifica que una part del nord-occidental hagi introduït la marca *-o* per tal d'evitar el sincretisme de mode.²⁵

6.3.3. La marca *-o*

En la documentació aportada per Alcover & Moll (1929-32), el subjuntiu en *-o* apareix, de vegades en alternança amb altres marques, en diverses localitats de la zona central del domini nord-occidental –des d'Andorra al nord del País Valencià. En el

(25) Uns problemes d'opacitat semblants presenten l'engadinès, que iguala els dos modes en la tercera persona (*chanta*) i el llombard, que iguala la segona i la tercera (*càntet*, *canta*). En aquests dialectes, doncs, preval la uniformitat de les marques de subjuntiu sobre la transparència.

dialecte oriental, aquesta marca –realitzada com a *u*– sols reapareix, en alternança amb la *-i* general, en la localitat de Blanes.

Des d'un punt de vista històric, és interessant constatar que, amb l'excepció de la marca *-e*, la *-o* és la més antiga de les innovacions morfològiques experimentades pel subjuntiu en català. Efectivament: la *-o* del subjuntiu, igual com la de la primera persona del present d'indicatiu, apareix ja documentada en els *Sermons* de Sant Vicent Ferrer, predicats entre 1414-1418 i conservats a la Seu de València en un manuscrit una mica posterior a aquesta data. Com han assenyalat Sanchis Guarnier (1973: 31) i Gulsoy (1987), el reportador del sermons segurament seria de les comarques septentrionals valencianes (els Ports, Maestrat), puix que, com ocorre en l'actualitat en alguns parlars d'aquestes comarques, la marca *-o* s'hi documenta en les tres persones del singular i en la sisena (*canto*, *cantos*, *canto*, *canton*). El sistema que té major difusió geogràfica actualment en el nord-occidental, presenta *-a* (realitzada [a] o [ɛ]) en la primera persona i *-o* en la segona, la tercera i la sisena.

A diferència del que passa amb altres marques de subjuntiu, aquesta no reapareix en altres zones romàniques on es produí la caiguda de vocals àtones finals.²⁶ L'especificitat d'aquesta marca, cal atribuir-la, segurament, al fet que el seu origen no està relacionat amb la morfologització de segments que apareixien etimològicament en el subjuntiu d'alguns verbs, sinó amb un canvi fonològic produït per un procés d'assimilació progressiva. Certament, la hipòtesi més plausible sobre l'origen de la desinència *-o*, tant en la primera persona del present d'indicatiu com en el present subjuntiu, és la formulada per Coromines (1971) i Gulsoy (1976 i 1987), i assumida, en general, per la majoria d'investigadors. D'acord amb aquesta hipòtesi, la desinència *-e* dels verbs de la primera conjugació, de manera semblant a la d'alguns noms, tendia a canviar de timbre i a convertir-se en *-o* quan el radical presentava una *o* o *u* tònica:²⁷

- (36) a. verbs: *compre* > *compro*, *mostre* > *mostro*, etc.
b. noms: **more* > *moro*, **suure* > *suro*, etc.

Aquesta assimilació, d'altra banda, acabaria morfologitzant-se i generalitzant-se en la primera conjugació per tal com permetia resoldre problemes d'homofonia. Notem, però, que la *-o* ha tingut una extensió dialectal diferent en la primera persona del present d'indicatiu i en el present de subjuntiu: la desinència *-o* triomfà en la primera persona del present d'indicatiu d'una manera relativament ràpida per tot el Principat i el nord del País Valencià, però quedà reduïda a certes àrees del nord-occidental en el present de subjuntiu –de vegades en alternança amb altres solucions. La diferència de comportament s'ha d'atribuir tant a factors externs com a factors interns i estructurals. Els factors externs van ser adduïts ja pel mateix Coromines (1971: 206-207). Certament: el fet que l'afix *-o* existís com a marca de primera persona del present d'indicatiu en altres llengües romàniques pròximes (el castellà, però també l'italià) i tingués el

(26) Cal no confondre la *-o* del nord-occidental amb la *-o* que apareix en alguns parlars occitans producte de l'evolució fonètica regular de la *-a* àtona i que, per tant, s'usa tant en indicatiu (CAN-TAT > *canto*) com en subjuntiu (BATTAM > *bato*).

(27) Segons Coromines (1971: 206), aquesta *o* rebria també el suport dels verbs que presentaven un resultat etimològic pròxim, concretament una [w], i que fàcilment assumirien la nova desinència:

- (i) MINUSPRETIAT > *menyspreu* > *menyspreo*
(ii) CONFIDAT > *confiū* > *confio*

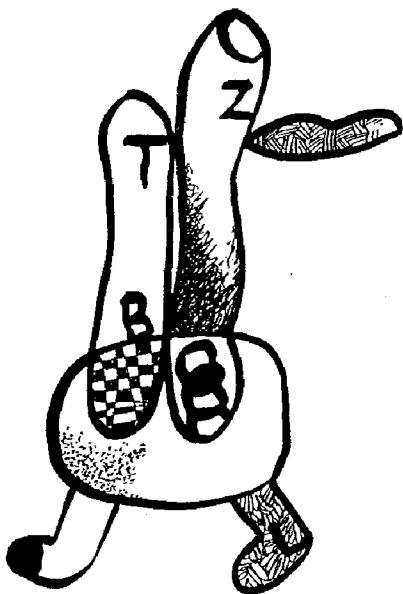
referent culte del llatí atorgava un prestigi a la desinència que degué contribuir a la seva difusió i a la seva acceptació com a marca de primera persona. La *-o* del subjuntiu, per contra, sensè els referents de les altres llengües romàniques i del llatí, segurament no deixà mai de sentir-se com una forma col·loquial –vulgar si es vol–, molt poc apta per a l'escriptura.

Centrant-nos en els factors interns, cal afegir que l'ús de la *-o* en el present de subjuntiu i en el present d'indicatiu té uns efectes ben poc desitjables. En la zona dels Ports i el Maestrat, on la *-o* és sistemàtica en les tres primeres persones del subjuntiu, es manté l'opacitat modal en la primera persona (*canto*). En la zona on la *-o* no apareixia en la primera persona, el marcador té un caràcter relatiu, ja que és marca de primera persona en l'indicatiu (*jo canto*) i de tercera persona en el subjuntiu (*que ell canto*).

7. CONCLUSIONS

L'evolució de les formes de present de subjuntiu en català i, en general, en les zones on es produí la caiguda de vocals àtones finals permet exemplificar algunes de les tendències d'optimització morfològica i alguns dels conflictes de naturalitat produïts entre les diferents tendències. La tendència a evitar la contraiconicitat en el present de subjuntiu es mostra com un principi bàsic, ja que aquesta tendència s'ha produït en diversos casos malgrat que provocava una opacitat més o menys generalitzada amb les formes de present d'indicatiu. La tendència a la transparència és, igualment, un principi important, que justifica diverses innovacions. La importància d'aquest principi, tanmateix, està condicionada per diversos factors, com mostra el fet que determinades opacitats puguin mantenir-se amb una relativa facilitat si són sistemàtiques, si apareixen en contexts marcats i si poden ser resoltes contextualment. Un altre principi important, tot i que subordinat normalment als anteriors, és el de la uniformitat dels paradigmes. En la majoria de casos, les innovacions de la primera conjugació –la més productiva, regular i, per tant, estable– s'han generalitzat en les altres dues –no productives, més irregulars i menys estables–. També hi ha casos, però, en què les formes d'aquestes darreres han arribat a generalitzar-se en aquella.

Deixant de banda els principis de naturalitat que justifiquen els canvis, i centrant-nos en l'aspecte més material (etimològic) del canvi, cal afegir que les innovacions que es produeixen en els diferents dialectes catalans reapareixen generalment en altres llengües o dialectes romànics. Aquest fet no s'ha d'interpretar en el sentit que l'origen de les marques és comú, sinó en el sentit que davant d'uns problemes morfològics semblants, diferents llengües i dialectes romànics han utilitzat de manera independent, i amb una cronologia sovint diferent, recursos paral·lels: en la majoria de casos, es tracta d'elements que originàriament no tenien valor morfològic (o no tenien un valor

morfològic independent) i que acaben convertint-se en marques flexives mitjançant un procés de generalització analògica.

MANUEL PÉREZ SALDANYA
Universitat de València

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER, A. M. & F. DE B. MOLL (1929-32) "La flexió verbal en els dialectes catalans", *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, vol. II, pàgs. 73-184 (1929); vol. III, pàgs. 73-168 (1930); vol. IV, pàgs. 9-104 (1931), i vol. V, pàgs. 9-72 (1932).
- ALIBÈRT, L. (1976) *Gramatica occitana*, Montpelhièr, Societat d'Estudis Occitans.
- ALLIÈRES, J. (1970) "Le subjonctif en -o- du catalan occidental", *Estudis romànics* 12, pàgs. 255-265.
- ALSINA, A. (1988-1989) "Un aspecte de la morfologia històrica catalana: la primera persona del singular del present d'indicatiu", *Llengua & Literatura* 3, pàgs. 89-119.
- ANGLADE, J. (1921) *Grammaire de l'ancien provençal*, Paris, Klincksieck.
- BADIA I MARGARIT, A. M. (1951) *Gramàtica històrica catalana*, Madrid, Gredos. [Citem per l'edició: *Gramàtica històrica catalana*, València 1981, Tres i Quatre.]
- BEC, P. (1977) *La llengua occitana*, Barcelona, Edicions 62.
- BLASCO FERRER, E. (1985) "Les desinències de la primera persona del present d'indicatiu en català i en occità. Estudi diacrònic de morfosintaxi gal·loromànica", *Estudis de llengua i literatura catalanes*, vol. X, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 37-87.
- BYBEE, J. L. (1985) *Morphology. A Study of the Relation between Meaning and Form*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- CASANOVA, E. (1989) "Gramàtica històrica i història de la llengua. A propòsit de l'evolució de la desinència de la persona del present d'indicatiu", *Segon Congrés Internacional de la llengua catalana*, València, Institut de Filologia Valenciana, pàgs. 343-357.
- COROMINES, J. (1971) *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor.
- COSTA, J. J. (1987) "Subjuntius presents en -i, -a, -ia, al català septentrional, un segle enrera", *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, vol. 6, pàgs. 189-191.
- DRESSLER, W. U. (1987) "Word formation as part of natural morphology", dins W. U. Dressler, W. Mayerthaler, O. Panagl i W. U. Wurzel (eds.), pàgs. 99-126.

- DRESSLER, W. U., W. MAYERTHALER, O. PANAGL & W. U. WURZEL (eds.) (1987) *Leitmotifs in natural morphology*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- FOUCHÉ, P. (1924) *Morphologie historique du roussillonnais*, Genève, Slatkine Reprints, 1980.
- GIMENO, L. (1994) *Estudi lingüístic dels parlars de les comarques del nord de Castelló*, Castelló, Societat Castellonenca de Cultura.
- GULSOY, J. (1976) "El desenvolupament de les formes del subjuntiu present en català", dins Tate, R. & A. Yates (eds.), *Actes del Tercer Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Oxford, Dolphin, pàgs. 27-59. [Citem per l'edició, amb addicions: *Estudis de gramàtica històrica*, València / Barcelona 1993, Institut Universitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 377-419.]
- (1988) "La -o de la primera persona de l'indicatiu present en català", *Actes del Cinquè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 43-68. [Citem per l'edició, amb addicions: *Estudis de gramàtica històrica*, València / Barcelona 1993, Institut Universitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 421-448.]
- (1993) "La desinència -i de la primera persona de l'indicatiu present en el rossellonès i en l'occità", *Estudis de gramàtica històrica*, València / Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- KELLER, O. (1971) "Aktionsart oder periphrastisches Perfekt? Die Verbalflexion auf -ba der Val Verzasca (Tessin)", *Zeitschrift für romanische Philologie* 58, pàgs. 525-541.
- KILANI-SCHOCH, M. (1988) *Introduction à la morphologie naturelle*, Berne, Peter Lang.
- KLAUSENBURGER, J. (1992) "The morphology of schwa in the history of French", *Lingua* 86, pàgs. 223-233.
- LIVER, R. (1991) *Manuel pratique de romanche*, Cuir, Lia Rumantscha.
- MAYERTHALER, W. (1987) "System-independent morphological naturalness", dins Dressler, W. U., W. Mayerthaler, O. Panagl & W. U. Wurzel (eds.), pàgs. 25-58.
- McMAHON, A. S. (1994) *Understanding Language Change*, Cambridge, Cambridge University Press.
- MEYER-LÜBKE, W. (1900) *Grammaire des langues romanes*, vol. II, Genève-Marseille, Slatkine Reprints-Laffitte Reprints, 1974.
- MOLL, F. de B. (1952) *Gramàtica històrica catalana*, Madrid, Gredos.
- PEREA, M. P. (1993) *Descripció dels verbs irregulars del català central*, Barcelona, Universitat de Barcelona.
- PÉREZ SALDANYA, M. (1996) "Analogia i canvi morfològic: a propòsit de les formes verbals velaritzades", *Caplletra* 19, pàgs. 279-305.

- RASICO, Ph. D. (1982) *Estudis sobre la fonologia del català preliterari*, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ROHLES, G. (1968) *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti. Morfologia*, Torino, Piccola Biblioteca Einaudi.
- RONJAT, J. (1937) *Grammaire historique des parlers provençaux modernes*, vol. III, Montpellier, Société des Langues Romanes.
- SANCHIS GUARNER, M. (1973) "Estudi preliminar als *Sermons de Quaresma*", dins Sant Vicent Ferrer, *Sermons de Quaresma*, vol. 1, València, Albatros, pàgs. 7-38.
- VIAPLANA, J. (1984) "La flexió verbal regular del valencià", *Miscel·lània Sanchis Guarnier*, I, València, Publicacions de la Universitat de València, pàgs. 391-407.
- (1996a) "Els verbs regulars de la primera conjugació en el català nord-occidental: una descripció comparativa", *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*, vol. III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 311-339.
- (1996b) "Sobre la irregularitat verbal", *Caplletra* 19, pàgs. 333-348.
- WHEELER, M. (1984) "La conjugació valenciana: geografia, diacronia i psicologia", *Miscel·lània Sanchis Guarnier*, vol. I, València, Publicacions de la Universitat de València, pàgs. 409-419.
- (1985) "Sincretismo entre categorías modales y cambio desinencial en el verbo románico", *Actes du XVIIème Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*, vol. 2, Aix-en-Provence, pàgs. 451-460.
- (1986) "Analogy and psychology: morphological change in Balearic Catalan", *Sheffield Working Papers in Language and Linguistics* 3, pàgs. 1-16.
- (1993a) "On the hierarchy of naturalness principles in inflexional morphology", *J. Linguistics* 29, pàgs. 95-111.
- (1993b) "Changing inflection: verbs in North West Catalan", dins Mackenzie, D. & I. Michael (eds.), *Hispanic linguistic studies in honour of F. W. Hodcroft*, Llangrannog, Dolphin, pàgs. 171-206.
- (1995) "La primera persona del present d'indicatiu, pot haver-hi més a dir-ne?", *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*, vol. III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 411-425.
- WURZEL, W. U. (1989) *Inflectional Morphology and Naturalness*, Dordrecht / Boston / London, Kluwer Academic Publishers.